

no obogaćuje njegov sadržaj. Pravim pionirskim obiljem novoobjavljenih znanstveno-istraživačkih rezultata neosporno predstavlja značajan, nezao-bilazan doprinos buđenju svijesti o znatnosti lika i djela Rafaela Levakovića koja je – upravo ovim zbornikom – znanstveno-kritički markirana ne samo u suvremenu mu razdoblju zreloga baroka, već napose u povijesti hrvatskoga glagoljaštva, književnosti, kulture i duhovnosti uopće.

ANICA VLAŠIĆ-ANIĆ

Riječka dionica glagoljaštva

DARKO DEKOVIĆ, *Istraživanja o riječkome glagoljaškom krugu*. Priredio Stjepan DAMJANOVIĆ, Matica hrvatska, Zagreb 2011., 523 str.

Netom objavljena knjiga uglednoga riječkoga glagoljaša Darka Dekovića, preminuloga 2008. g., tek koji tjedan nakon dovršetka rukopisa doktorske disertacije koju je za tisak priredio Stjepan Damjanović, prvi je opsežan prikaz glagoljaštva u gradu Rijeci od samih početaka u srednjemu vijeku pa sve do druge polovice XX. stoljeća. Pristupajući glagoljaštvu kao složenom kulturnom fenomenu koji objedinjuje i glagoljsko pismo u punoj njegovoj dinamici (od formativnoga razdoblja, ustavne glagoljice i poluustava do kurziva) i složenu funkcionalnu distribuciju jezika zasvjedočenih u glagoljaškim dokumentima te liturgijske osebnosti, raznoliku tekstnu (književnu) produkciju i glazbu – autor ovom knjigom sažima znanja stečena u našoj filologiji i historiografiji posljednja dva stoljeća, uključuje rezultate vlastitih istraživanja, te nudi zaključnu interpretaciju glagoljaške kulturološke sastavnice u povijesti grada Rijeke. Temeljna mu je namjera bila pokazati kako se Rijeka, unatoč razmjerno malenoj količini sačuvanih pisanih glagoljičkih dokumenata, iskazuje kao važno glagoljaško središte – po rekonstruiranoj snazi urbane strukture posve usporedivo s drugim većim glagoljičkim gradskim središtima (Senjom i Zadrom npr.). Za oblikovanje takve spoznaje koja je važna karika u razumijevanju glagoljaštva ne samo (pa ni ponajprije) kao kulturološkoga fenomena vezana za ruralna, siromaš-nija hrvatska područja, nužno je bilo svladati opsežnu literaturu (ponajviše

radove R. Strohala, Vj. Štefanića, M. Bogovića, B. Fučića, L. Margetića i mnogih drugih) s raznolikih znanstvenih područja, kontekstualizirati je prema stanju na ostalim tradicionalno glagoljaškim hrvatskim prostorima, te je nadopuniti rezultatima novijih istraživanja.

Strukturu knjige obilježuje stoga dominantno kronološko načelo: od stanja u Rijeci u IX. st., pa do odredbi II. vatikanskoga sabora *Sacrosanctum Concilium* 1963. g. i njihovim posljedicama u drugoj polovici XX. st. Metode istraživanja ponajprije su – sukladno temeljnom obrazovanju autora – filološke prirode (uključujući i paleografsku domenu), dok se interpretiranje nužno nadopunjuje s utvrđenim – starijim i novijim – historiografskim spoznajama, uz dobro poznavanje liturgičke problematike, gdje se kroz cijelu promatranu povijest i nalazila glavna okosnica glagoljaških zbivanja. Na temelju takva složena pristupa autor je uspio oblikovati cjelovitu sliku glagoljaštva na odabranu prostoru (katkad se dotičući i obližnjih krajeva koji ne ulaze u sam grad Rijeku, ali k njoj gravitiraju, npr. Kastav, Veprinac, Grobnik) – i to u različitoj dinamici i usporedbenoj vrijednosti (prema kulturološkom segmentu utemeljenu na latinskoj/latiničkoj baštini) – s obzirom na gotovo jedanaest stoljeća uporabe glagoljice. Grad koji se dugo kroz povijest proglašavao kao »città italianissima« (Vj. Štefanić) u svjetlu Dekovićeve knjige prepoznaje se kao sredina koju je, naprotiv, izrazito obilježilo glagoljsko pismo i staroslavenski (crkvenoslavenski, hrvatskostaroslavenski) jezik, dakle grad ne samo s hrvatskim zaleđem nego i takve unutarne teksture kroz najveći dio svoje povijesti, a sve to dakako u znatnom kreativnom prepletanju s usporednom kulturom latinskoga ishodišta.

U *Predgovoru* autor predstavlja sadržaj i strukturu svoje knjige, te opseg i metode istraživanja. Određuje geografski prostor koji fokusira (grad i neposrednu okolicu, kao manje–više kroz povijest postojanu upravnu cjelinu), te formulira tri postavke: 1. u gradu Rijeci postoji neprekinut slijed glagoljaštva od pojave glagoljice u Hrvata, sve do druge polovice XX. st.; 2. Rijeka se iskazuje kao primjer urbane glagoljaške kulture prvoga reda u svim pogledima koji to podrazumijevaju (s obzirom na crkveni, gradsko-upravni, intelektualni, obrazovni, kulturni ustroj); 3. značaj uloge riječkoga glagoljaškog kruga procjenjuje se u kontekstu hrvatskoga glagoljaštva uopće, pogotovu onoga obližnje – vinodolske provenijencije.

U *Uvodu* (str. 19–30) autor problematizira i usvaja definiciju srednjo-

vjekovne Rijeke kao »grada«, nakon što ponavlja »trojbu« je li tadašnja, najstarija, Rijeka (zasebna gornjogradska utvrda *Terra et castrum Fluminis* zemaljskoga gospodara) u okviru svojih zidina postojala kao *terra* (obzidani grad s ustrojem gradske općine; grad s feudalčevim posjedovnim pravom bez obzira na veličinu; ili: trgovište), *castrum* (feudalna utvrda) ili *civitas* (obzidani grad – sjedište biskupije), te predočuje dosadašnje glavne historiografske dosegne na tom području. S obzirom na (kroz povijest vrlo čvrstu) granicu na Rječini, opravdano se odlučuje iz svoga fokusa izostaviti bliska područja i naselja istočno od te Rijeke (npr. Trsat). Već u najstarije doba primanja glagoljaštva, ističe, nema nikakva razloga da se Rijeka – kao posve ravnopravan dio hrvatskoga kraljevstva – isključuje iz toga procesa. S ovakvim rekonstruktivnim stavom, s obzirom na geografski položaj Rijeke, načelno se je lako složiti. Za sljedeća stoljeća koja je prezentirao kao posebna poglavlja, autor je najavio i njihovu unutarnju strukturu: svako je još artikulirano u potpoglavlja prema važnijim kulturološkim zbivanjima koja su to razdoblje obilježila. Ističe se i podatak kako je najstariji datirani riječki glagoljički spomenik – zapis od 10. ožujka 1371. g. u jednoj pergamentnoj kaptolskoj knjizi iz XIV. st. pisanoj glagoljicom (isprava – protokol riječkoga glagoljaškoga zbornoga kaptola),¹ čime se zasigurno svjedoči duža uporaba ovoga slavenskoga pisma na tom prostoru. Do XVI. st. glagoljska je praksa posve uobičajena i »sustavna«, a otada tek – »sporadična« (usp. str. 25). Rekonstrukcija, utemeljena ne samo na posrednim izvorima, već i na originalnim spomenicima, omogućuje pretpostavku da su se u Rijeci i do XIV. st. koristili, pa možda i prepisivali – i misali, brevijari, teološke knjige, nabožna štiva, isprave, ugovori, privatna pisma, bratovštinske knjige i dr. U spomenutom izvoru iz XIV. st. jasno se ogleda kako se već tada među riječkim glagoljašima inzistiralo na visokoj obrazovnoj razini tamošnjih popova glagoljaša. Među osnovnim su temama koje u *Uvodu* autor nagovještuje

¹ Nažalost, tek nakon smrti D. Dekovića, najnovija istraživanja – već prvih triju od jedanaest glagoljskih fragmenata koje je u riječkoj Kapucinskoj knjižnici Gospe Lurdske 2007. i 2008. g. otkrila znanstvenica Staroslavenskoga instituta u Zagrebu Anica Vlašić–Anić – potvrdila su da je najstariji glagoljski rukopis sačuvan u Rijeci *Fragment Mudrih izreka (FgCap VlaPr)* datiran početkom 2. pol. 13. st. Usp. MIHALJEVIĆ, M.; A. VLAŠIĆ–ANIĆ. Novootkriveni glagoljski fragmenti u riječkoj kapucinskoj knjižnici. // *Sprache und Leben der frühmittelalterlichen Slaven : Festschrift für Radoslav Katičić zum 80. Geburtstag* / Herausgegeben von Elena Stadnik-Holzer und Georg Holzer. Wien : Peter Lang, 95–124.

i brojne zabrane (pulskih biskupa, akvilejskoga crkvenoga sabora) koje su riječko glagoljaštvo gotovo neprestance pratile i postupno pridonijele njegovu utrnuću (svodeći ga tijekom XVIII. i XIX. st. tek na liturgiju), kao i velika prekretnica istočnoslaveniziranja bogoslužnih knjiga koja je dovela do »unutarnjeg odbacivanja« hrvatske crkvenoslavenske tradicije.

Prvo poglavlje *Od prihvata glagoljaštva u Rijeci do najstarijega do danas poznatoga riječkog glagoljičkog štiva (od konca 9. do konca 14. stoljeća)* (str. 31–60) obuhvaća razdoblje od pet stoljeća. Na početku autor razmatra kakva je mogla biti gradska struktura Rijeke u IX. st. i kojoj je pokrajini pripadala (Krajini, Meraniji?), te kada je i na koji način moglo doći do prvoga kontakta s ćirilometodskom baštinom (glagoljicom i staroslavenskim jezikom). Prihvaća Štefanićevo uvjerenje kako je dio Metodovih učenika nakon njegove smrti 885. g. bio prodavan kao roblje u Veneciji. Smatra, nadalje, da su te učenike mletački trgovci prodali negdje na kvarnerskom području, no ne navodi preciznu literaturu na koju se pritom oslanja. Zašto je to bio baš Kvarner i je li izaslanik bizantskoga cara u Veneciji otkupio te robove – Metodove učenike, te ih oslobodio na obližnjem bizantskom prostoru (Kvarneru), autor dalje ne razmatra. Na temelju navedenih citata R. Katičića vidi se da autor dopušta i mogućnost kako je do prvih kontakata došlo na prostoru Bizantske Dalmacije (gdje su također obitavali Hrvati), ali to pitanje također dalje ne razvija, kao ni mogućnost da je do širenja glagoljaštva došlo sa sjevera (nakon provale Mađara u Panonsku nizinu). S obzirom na političku poziciju glagoljaštva u X. i XI. st., autor ispravno tvrdi da su se odredbe Splitskih crkvenih sabora iz 925. i 1060. g. morale odnositi i na Rijeku. To su, uostalom, bili i prvi pokušaji ograničavanja prava glagoljanja, kako uopće u hrvatskoj kulturi, tako i u Rijeci. Za XIII. st. iz kojega za autorova života još nismo imali sačuvanih riječkih glagoljičkih tekstova, autor je opravdano istaknuo važnost – i na ovom području – odredaba 9. kanona Četvrtoga lateranskoga sabora (1215. g., nakon iskustva s križarskim ratovima): dopuštanje da se bogoslužje obavlja na udomaćenom obredu i jeziku, čiji su odraz i poznata dopuštenja pape Inocenta IV. senjskomu biskupu 1248. g. i omišaljskim benediktincima 1251. g. Zamah glagoljanja koji je spomenuti val tolerancije izazvao na hrvatskom prostoru, gdje se u tom svjetlu konačno i formirala ustavna glagoljica, zasigurno je bio zahvatio i riječke glagoljaše. Njegov izravan odraz možemo prepoznati

i u »najstarijem očuvanom glagoljičnom štivu iz Rijeke²« (str. 51) – u misalu iz XIII. ili XIV. st., čija su dva pergamentna lista sačuvana u knjižnici riječkih kapucina. Ovaj je misal doista mogao nastati u Rijeci, ali i do XVII. st. – kada su njegova dva spomenuta lista bila uvezana u korice jedne mlađe knjige – u Rijeku dospjeti iz bližeg ili daljeg zaleđa. Svjestan otvorenosti te mogućnosti, autor studiozno navodi nekoliko argumenata (ili bolje rečeno – vjerojatnosti) u korist nekog riječkog skriptorija kao mjesta njegova nastanka. Četrnaesto je stoljeće obilježeno tridesetogodišnjom vlašću Frankopana, poznatih zaštitnika i promicatelja glagoljaštva, ali i knezova Devinskih. Vrijeme je to – i kada se 1315. g. osniva prva čvrsta latinaška crkvena institucija, augustinski samostan (gdje će se, doduše, kasnije također rabiti glagoljičke isprave) – i kada je u Rijeci (s obzirom na to da se pretvara u jak pomorsko–trgovački grad) već potvrđen talijanski tip javnoga bilježništva. Iz toga vremena potječe i već spominjana glagoljska isprava (protokol) iz 1371. g. zabilježena u glagoljskom pergamentnom kodeksu riječkoga glagoljaškoga zbornoga kaptola iz XIV. st.

Sljedeće poglavlje *Zlatno doba riječkoga glagoljaštva* (str. 61–74) odnosi se, sukladno tradicionalnomu periodizacijskomu terminu, na XV. stoljeće. Podijeljeno je s obzirom na nositelje vlasti (grofovi Walsee; Habsburzi), a tematski je istaknuta cjelina o javnome bilježništvu (koje se, uz latinski, vodi i hrvatski – glagoljicom). Vrijeme je to kada dolazi do prvih poznatih ograničenja glagoljanja u Rijeci (1453. i 1455. g.), odnosno do uvjetovanja poznavanja latinskoga pri svećeničkom zaređivanju. Unatoč tomu, iz tog vremena sačuvano je u koricama 13 riječkih knjiga 20 ostataka (fragmenta) glagoljskih rukopisa. Iz sačuvanoga zapisnika o primopredaji dužnosti župnikâ riječke zborne crkve vidljivo je da je u vlasništvu riječke župe, uz jedan novi latinski misal, mnogo i glagoljičkih rukopisnih knjiga (misala, časoslova, antifonara, psaltira, svetačkih legendi ...). Autor ističe naznake da je uz zborni kaptol djelovala svojevrsna glagoljaška škola, jer se poslovanje kaptola obavljalo hrvatskim jezikom i glagoljičkim pismom.

Poglavlje *Vrhunac uspona riječkoga glagoljaštva i njegova odlučna obrana* (str. 75–160) odnosi se na XVI. stoljeće, vrijeme kada je – naprotiv – u svenacionalnom kontekstu glagoljašku tradiciju razmjerno naglo zahvatilo opadanje. Iz ovoga stoljeća potječe, štoviše, najviše do danas otkrivenih

² Usp. bilj. 1.

glagoljičkih spomenika iz Rijeke, koji svjedoče o bogatu gradskom životu, a time i o *jačini* i važnosti uporabe glagoljičkoga pisma: sudski zapisnici, oporuke, popisi riječkih imena (vjerojatno članova gradskoga vijeća), blagajnički popisi, zapisnik misnoga kaptola, ugovori o kupovini itd. Uz takvu razgranatu uporabu glagoljičkoga pisma (ponajviše kurziva), najvažniji fenomen toga doba jest aktivnost tiskare koju je pokrenuo i organizirao modruški biskup Šimun Kožičić Benja – gdje se tiskalo šest glagoljičkih naslova, u duhu glagoljaškoga humanizma (1530., 1531.). Osim u kontekstu sveukupne glagoljaške djelatnosti u Rijeci, ovaj Kožičićev pothvat autor promatra i u kontekstu općih crkvenih prilika u XVI. st., nakon Petoga lateranskoga sabora (1512.–1517.), a prije Tridentskoga sabora (1545.–1563.) – kada se u saborskim odlukama osobito inzistiralo na svećeničkoj izobrazbi, nedopustivoj bez poznavanja knjiga pisanih latinskim jezikom. Od niza potpoglavlja osobito valja istaknuti ono posvećeno protestantizmu u Rijeci, te glagoljici u sudskom poslovanju i javnom bilježništvu u to doba. Razmjerno se malo sačuvalo podataka o riječkim bilježnicima (najčešće kanonicima riječkoga kaptola) koji su svoje isprave sastavljali glagoljicom (najistaknutiji je Gverin Tihić, poznat i po prijevodu hrvatskoga *Lucidara*, te kao autor nekih prikazanja u stihovima). Osobito je vrijedna Dekovićeva zabilježba kako jedan riječki vikar i to stranac – Liberant Jampikulo – upućuje iz svoga skriptorija dopis pisan glagoljicom. Takav potez dokazuje praksu kako su i strani zaposlenici morali voditi računa o strankama koje su upotrebljavale hrvatski jezik i glagoljicu. U potpoglavlju o kvarnerskome književnom krugu i Bernardinu Frankopanu autor inzistira na postojanju takva intelektualnog kruga, opredjeljujući se za mišljenje F. Fanceva (no, bez navođenja konkretne argumentacije) kako je i znameniti *Tkonski zbornik* nastao na tom području početkom XVI. st. Na Bernardina Frankopana upućuje pak jedna tvrdnja Primoža Trubara iz 1557. g. kako je 1521. g. upravo B. Frankopan skupio oko sebe nekoliko svećenika i dao prevesti *Sveto pismo* na hrvatski jezik i redigirati ga. Sam kraj XVI. st. obilježen je nalogom pulskoga biskupa C. Sozomena riječkomu arhiđakonu da se obvezno mora napustiti glagoljska liturgija i zamijeniti latinskom. Vrlo je potanko, na temelju izravnih povijesnih izvora i sekundarnih historiografskih tumačenja, autor podastro uvjete i okolnosti koje su nastupile nakon te odluke u Rijeci. Osobito može iznenaditi odlučnost i žilavost otpora koji je pritom pružen (pogotovu od-

luka gradskoga vijeća o obustavi podavanja riječkoj crkvi dok se ne vrati staroslavenska misa), kao i postignuće svojevrsnoga nagodbenoga rješenja o djelomičnoj uporabi staroslavenskoga jezika koje će opstati sve do 1848. g. Ipak, svojom je odlučnošću i odrješitošću »Sozomenova zabrana do te mjere načela riječko glagoljaštvo da se ono od toga udarca više nikad nije oporavilo« (str. 102), barem ne u svojoj nekadašnjoj jačini. Time je, kako ističe Deković, u riječku Crkvu »prvi put ušlo dvojezičje« (str. 108). Autor raspravlja i o crkvenopolitičkoj pozadini takve odluke pulskoga biskupa (odnosima između Mletaka i Austrije), ali i o mogućnostima konkretnoga stanja na terenu, kada se – nakon odluka Tridentskoga sabora – osobito inzistiralo na svećeničkoj učenosti (za koju se pretpostavlja da se primjerenom može steći tek iz latinskih izvora), te centripetalnoj organizaciji Crkve. Osim Sozomenove zabrane vrlo je važan bio i stav Oglejskoga sinoda iz 1596. g. kako glagoljičke knjige treba uskladiti s obrednim inovacijama nakon Tridentskoga sabora, a preporučena je i postupna latinizacija slavenskoga obreda.

U poglavlju *Pokušaj osnutka druge riječke glagoljičke tiskare i nagli uzmak glagoljaštva u 17. st.* (str. 111–160) Deković obuhvaća problematiku: višejezičnosti u poslovanju riječke općine i u crkvenom obredu; produkcije »riječkoga glagoljaškoga kruga« u to vrijeme, ponajviše pokušaja osnivanja nove riječke glagoljske tiskare; *Missala hervaskoga* Jurja Manzina; te brojnih zabrana i ograničenja glagoljanja u Rijeci tijekom XVII. st. Deković osobito ističe važnost sinoda Senjsko-modruške biskupije, održanoga 1620. g. u Bribiru, gdje se odlučilo – sukladno novim posttridentskim potrebama – da se tiskaju novi glagoljički misal i časoslov, te kako se taj posao povjerava trsatskomu franjevcu Franji Glaviniću. Autor detaljno opisuje okolnosti u kojima se Glavinić našao, te na kraju nepovoljan ishod za hrvatsko glagoljaštvo, odnosno otpremanje slova protestantske tiskare (nakon što su kratko bila pohranjena u Rijeci) 1626. g. u Rim. Kontekst u kojemu se dogodilo da je Vatikan odbacio Glavinićeve pokušaje, odlučivši se za istočnoslavenizaciju hrvatskih staroslavenskih tekstova uz čuvanje ustavne glagoljice, trebalo bi promotriti u cjelini sveukupnoga odnosa prema *Illiricum* i liturgijskomu jeziku koji je u to vrijeme bio izrazito slojevit i višeciljan, s orijentacijom i prema staroslavenskomu i prema štokavskom jeziku. Osobito je važan i zanimljiv otpor koji je istočnoslaveniziranje glagoljskih misala izazvalo u

Rijeci. Želeći zadržati stari jezik hrvatskih glagoljaških crkava, a i poštovati činjenicu da mnogi svećenici više ne znaju dobro čitati glagoljicu, kanonik–glagoljaš Juraj Manzin prepisuje rukom, ali latinicom Kožičićev *Misal Hruacki*, usklađujući ga s preoblikama Tridentskoga sabora. Takvo nastojanje za čuvanjem tradicije prepisivanjem starih glagoljskih knjiga, kada je tisak već odavno uzeo maha, običaj je koji će se na riječkom području zadržati još 250 godina, sve do *Parčićeva misala* otisnutoga u Rimu 1893. g., kojim je u hrvatske glagoljaške crkve ponovno vraćena hrvatska redakcija staroslavenskoga jezika.

Poglavlje *Riječko glagoljaštvo od 17. stoljeća do ozakonjenja uporabe narodnih jezika u crkvenome obredu* (str. 161–265) odnosi se na dva i pol stoljeća u kojima je glagoljica posve izgubila svoje izvorno značenje. Stanje u XVIII. st. podijeljeno je s obzirom na kronološku raspodjelu vlasti (austrijska uprava, hrvatska vlast, ilirske provincije). Vrijeme je to kada se glagoljica vrlo rijetko pojavljuje, a hrvatski se tekstovi dakako pišu latinicom. Stare zabrane glagoljanja bile su već učinile svoje te za novima više i nije bilo potrebe. Vatikanski *Ured za širenje vjere* (*Congregatio de propaganda fide*) sada upravo inzistira na staroslavenskom (istočnoslaveniziranom) obredu ili na latinskome, a sve se više objavljuje i misnih priručnika i naputaka za takvu staroslavensku misu. Sav vatikanski napor za tradiranjem takve tradicije, neorganski ucjepljivane u hrvatsko tkivo, ostavit će traga i na riječkom prostoru. Potpoglavlje o XIX. stoljeću obuhvaća teme o napadima na glagoljaštvo iz smjera talijanskoga *Risorgimenta* kojemu Hrvati tada nisu kadri uzvratiti s pozicija vlastite narodne svijesti, napose u uvjetima kada ni staroslavenska liturgija više ne odgovara njihovoj tradiciji. Glagoljaštvo se svelo tek na uporabu staroslavenskoga jezika u crkvi (iz novih glagoljičnih knjiga ili latiničkih prijepisa starih), a talijaniziranje postaje sve naglašenije i usustavljenije. Sve je češća uporaba liturgijskih knjiga na narodnom jeziku (»slaveta«), a s druge strane – još brža latinizacija slavenskoga crkvenog obreda. Temama iz druge polovice XIX. st. autor je posvetio osobitu pozornost: osobama koje su, izravno ili neizravno, ostavile traga u daljnjem tradiranju sudbine riječkoga glagoljaštva, a to su ponajprije riječki župnici Kajetan Bedini (izvorno glagoljaš, no ubrzo veliki zatirač glagoljaštva u ime mađarsko-talijanaške politike) i Ivan Kukanić (Bedinijev nasljednik, ali – odlučan branitelj glagoljaštva); te okolnostima koje su dovele do Parčićeva angažmana za tiskanje misala (u kontekstu djelatnosti riječkih intelektualnih

krugova). U dvadesetom stoljeću, sukladno cjelokupnim političkim pritiscima (talijanizaciji), uslijedile su i daljnje zabrane glagoljanja, pa i progona hrvatskoga svećenstva. To je, ipak, značilo da je i glagoljaštvo u nekim dimenzijama ostalo živahno, usporedo s porašću hrvatske nacionalne svijesti. Teme ovoga stoljeća autor podjeljuje u cjeline: razdoblje do ulaska savezničkih vojski 1918. g.; za vrijeme savezničkoga (talijanskoga) vojnoga zaposjednuća (1918.–1924.); za trajanja talijanske civilne uprave (1924.–1944./5.); pod fašističkom Italijom; pod vojnom upravom Jugoslavenske armije; u okviru jugoslavenske države. Godine 1963. donesena je na Drugome vatikanskome koncilu uredba kojom se u crkveni obred uvode narodni jezici. Usporedo s povlačenjem latinskoga, povučen je i staroslavenski jezik. Otada, kako i sam autor tvrdi, ovaj je segment naše baštine postao konačno »častan spomen« (str. 263).

Kroz pretposljednje poglavlje *Zabrane i ograničenja glagoljanja* (str. 267–278) autor ističe svojevrsan kontinuitet koji je riječko glagoljaštvo zapravo neprestano obilježavalo, od načelnih ograničenja koja su iz Rima stizala za cijelo hrvatsko područje, pa sve do djelovanja lokalnih župnika.

Konačno deseto poglavlje *Dodaci* (str. 279–495) sadrži: *Popis i opise glagoljičkih štiva koja su mjestom nastanka, mjestom uporabe ili namjenom vezana uz grad Rijeku; Dosadašnje radove o riječkome glagoljaštvu; te Izvore i knjigopisje, kratice tiskopisnih jedinica*. U *Popisu i opisima glagoljičkih štiva* uza svaki je pisani spomenik, uz osnovne bibliografske podatke priložena i njegova transliteracija, pri čemu se u nekim rješenjima odstupa od uobičajenoga preslovljavanja glagoljičkih tekstova (osobito u pogledu pisanja *jata* s obzirom na pretpostavljeni izgovor) u suvremenoj hrvatskoj paleoslavistici/paleokroatistici.

Na kraju knjige nalazi se i *Kazalo imena* (str. 497–511), *Priručivačeve napomene* (str. 513–515) te *Bilješka o autoru* (str. 517–518) i *Kazalo* (str. 519–523).

U ovoj monografski i problematski osmišljenoj knjizi, 11 stoljeća dug i bogat kontinuitet glagoljaške tradicije riječke urbane sredine na primjeren je način uklopljen ne samo u kontekst kvarnerskoga glagoljaštva, te sveukupni kontekst hrvatskoga glagoljaškoga kulturnoga pola, već i u sveukupnost hrvatske kulture. Naposljetku, čak i u razmjerima tradicionalno zamišljene slavistike, posrijedi je temeljit opis sudbine staroga glagoljaškog naslijeđa koje se počelo razvijati među Slavenima još u drugoj polovici IX. stoljeća

i koje je opstalo u okružju zapadne kulture, u hrvatskome gradu multikulturne prošlosti čija gospodarska i kulturna osovina postupno i brzo raste, sve do XX. stoljeća. Autor je dobro upozorio na najvažnije probleme koji pridonose razumijevanju »žilavosti« ovog našeg fenomena (u odnosima političkih – svjetovnih i crkvenih – čimbenika, ali i kao izraz unutarnjeg otpora narodnoga bića koje je neprestano trpjelo »vanjski« pritisak). Takvim je svojim pristupom bitno pridonio razumijevanju glagoljaštva i kao urbanoga kulturološkoga modela koji zadovoljava i duhovne i intelektualne potrebe gradskoga stanovništva, čime jača svoju snagu za djelovanje izvan gradskih zidina. Osim dobre upućenosti u opća pitanja hrvatskoga glagoljaštva, autor je posve ovladao »stanjem na terenu« – od identifikacije i opisa pojedinih novopronađenih spomenika, do rekonstrukcije mogućnosti vezivanja nekih tekstova uz ovaj prostor. Valja, također, napomenuti da je u radu uvijek posve jasno istaknuta granica između pouzdanosti tvrdnji i pretpostavljenosti rekonstrukcijâ. Ova knjiga Darka Dekovića koju je na temelju autorove nažalost neobranjene, ali pozitivno ocijenjene disertacije³ priredio Stjepan Damjanović, osobito je vrijedna zbog širine zahvata, svojevrsnoga monografskog pothvata, kakvim dosad – ni u kojem primjeru urbanoga glagoljaštva – ne raspolažemo. Njegove dosadašnje interpretacije najčešće su se zaustavljale na tzv. »plodnim« ili »zlatnim razdobljima« u kojima su se kvalitativni dosezi uklapali u vrhove nacionalne filologije. Ovakvim izrazito dijakronijskim pristupom omogućen je uvid u »život« jednoga kulturološkog segmenta na malom, ali osebujnom gradskom prostoru, izrazito obilježenom presezanjima stranih »protuglagoljskih« vlasti. Upravo zbog svega toga ova je knjiga vrlo vrijedan i pouzdan izvor za daljnje proučavanje naše glagoljaške baštine. Vrijeme koje je pred nama zasigurno će donijeti i nove pronalaskе, a nakon objavljivanja ove knjige mogućnosti njihova uklopljivanja u nju postaju neprijeporne.

MATEO ŽAGAR

³ Ocjena povjerenstva u sastavu: prof. dr. sc. Mateo Žagar (predsjednik Povjerenstva), akademik Eduard Hercigonja (mentor i član Povjerenstva), prof. dr. sc. Milan Mihaljević (član Povjerenstva), prihvaćena je 17. srpnja 2008. na sjednici Znanstveno-nastavnoga vijeća Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Rad je time pozitivno ocijenjen i kandidat je upućen na njegovu obranu. Međutim, Darko Deković zauvijek nas je napustio 5. kolovoza 2008. godine nakon dvomjesečnog i naglo uznapredovalog bolovānjâ. Znanstvene spoznaje u koje je uložio golem napor, puna posvećenost koja je taj trud pratila, čestitost i marljivost, učinile su ovu knjigu, naposljetku, nezaobilaznom *glagoljaškom literaturom*.